

Çalışma Hayatının İki Büyük Korkusu: İşsizlik ve İş Güvencesizliği

Two Big Fear of Working Life: Unemployment and Job Insecurity

İskender GÜMÜŞ*

Nebi Sümer, Nevin Solak, Mehmet Harma

İşsiz Yaşam: İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri
İstanbul, 2013, Koç Üniversitesi Yayınları, 213 sayfa.

İnsan aktif bir varlık olduğu için, beslenme, giyinme ve barınma gibi ihtiyaçlara sahiptir. Modern toplumlarda, insanların bu ihtiyaçlarının giderilmesi bir işte çalışmaları anlamını taşımaktadır. Bundan dolayı, sosyal hayatın büyük bir bölümünü oluşturan iş ve çalışma insan hayatında önemli bir yere sahiptir. İşsizlik ve çalışma hayatında yer almama ise ekonomik açıdan bir sorun olarak görülmektedir. Zira her ekonominin ana hedeflerinden biri de tam istihdamdır. Ancak, çeşitli nedenlerden dolayı ekonomide tam istihdamın sağlanması oldukça güçtür. Bunun en önemli nedeni olarak da her dönemde işsizlerin var olması gösterilmektedir.

Bütün ekonomik yapılarda her dönemde görülebilen işsizlik olgusunun maliyeti genellikle iki grupta toplanmaktadır. Bunlardan ilki ve yaygın bir şekilde herkes tarafından dillendirileni, işsizliğin ekonomik maliyetidir. İşsiz kişinin çalışmadığı sürelerin ekonomiye maliyeti söz konusu kişilerin aynı sürelerde çalışma imkânı bulmuş olmaları hâlinde gerçekleştirecekleri üretim miktarı olarak ölçülmektedir. İşsizlik olgusunun bir diğer maliyeti ise sosyal sorunlar üzerinde görülmektedir. İşsizliğin uzun sürdüğü dönemlerde işsizlerin hayat

* Dr. İskender GÜMÜŞ Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri alanında yardımcı doçenttir. Çalışma alanları arasında refah devleti, yaşlı refahı, gelir dağılımı ve kentleşme politikası yer almaktadır. İletişim: Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Kayalı Yerleşkesi, Kofçaz, 39100, Kırklareli. Elektronik posta: iskender.gumus@kirkklareli.edu.tr; igumus@gmail.com.

standardı düşmekte ve bu da işsizlerin hayatında bazı sorunların nedeni olarak görülmektedir. İşsizler hem fiziksel ve hem de psikolojik olarak çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Bundan dolayı işsizlik ekonomik bir kayıp olmanın yanında psikolojik bir örselenme olarak da karşımıza çıkmaktadır. İşsizliğe benzer şekilde bireyde psikolojik örselenmeye yol açan bir başka faktör de kişinin işini kaybetme korkusu olarak tanımlanabilecek olan iş güvencesizliğidir. Zira gelecek korkusu ve belirsizlik en önemli stres kaynaklarından biri olarak bilinmektedir.

Literatürde, ekonomistlerin genellikle işsizliğin ekonomik boyutlarıyla ilgilenmeleri ve işsizliğin azaltılmasına ilişkin çözüm önerileri getirmeleri, konunun sosyal boyutunun ihmal edilmesini beraberinde getirmiştir. İşsizlik ve iş güvencesizliği, bireye ve yakın çevresine oldukça ağır maliyetler yüklemesine rağmen psikologlar tarafından yeterince ilgi görmemiş ve araştırılmamıştır. Nebi Sümer, Nevin Solak ve Mehmet Harma'nın ODTÜ Bilimsel Araştırmalar Koordinatörlüğü'nün araştırma desteğiyle iki yıl boyunca yürüttüğü projeye dayanan ve Koç Üniversitesi Yayınları tarafından yayımlanan "İşsiz Yaşam: İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri" başlıklı kitap işsizlik ve iş güvencesizliği konusuna kapsamlı olarak eğilen ilk çalışma niteliğini taşımaktadır.

Bir proje kapsamında hazırlanan bu kitap, altı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler, "İşsizliğin Birey ve Aile Üzerindeki Etkileri", "İş Güvencesizliği Olgusu ve Psikolojik Etkileri", "İşsizliğin ve İş Güvencesizliğinin Etkileri Araştırmasının Amacı", "Araştırmanın Yöntemi", "Bulgular Ne Gösteriyor?" ve "Sonuç ve Öneriler" başlıklarından oluşmaktadır.

Birinci bölümde işsizlik ve nedenleri, Türkiye'de işsizlik sorunu ve işsizliğin etkileri ele alınmaktadır. Toplumun, işsizliği çözülmesi gereken en öncelikli sorun olarak gördüğü belirtilerek, işsizliğin aile ile birlikte bütün toplum üzerinde olumsuz etkilerinin bulunduğu işaret edilmektedir. Özellikle işsizlik süresinin uzaması hâlinde barınma sorunu, artan suç oranları, aile içi şiddet, yoksulluk ve ilişkili bütün sosyal riskleri derinleştirdiğine dikkat çekilmektedir.

İkinci bölümde ise çalışma hayatının istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi açısından üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri olan iş güvencesizli-

ği incelenmektedir. Bu çerçevede iş güvencesizliğinin genel etkileri, psikolojik etkileri ile işsizlik ve iş güvencesizliği arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Son yirmi yılda dünyada yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümler, yapısal değişimler, küresel krizler ve uzun süren ekonomik durgunluk dönemleri ve iş piyasasındaki yapısal değişimler nedeniyle işin uzun dönem güvencesinin zayıfladığına dikkat çekilerek Türkiye'nin de iş güvencesizliğini en çok yaşayan ülkelerin başında geldiği vurgulanmaktadır.

Üçüncü bölümde araştırmanın amaçları tartışılmış ve hipotezlerine yer verilmiştir. Bu kapsamda çalışan ve işsizlerin psikolojik ve fiziksel sağlıklarının ve aile ilişkilerinin çeşitli sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı, iş güvencesizliği algılarının demografik özelliklere göre değişip değişmediği, yüksek iş güvencesizliği ve düşük iş güvencesizliği yaşayan çalışanların mukayesesi ile istihdam ve sosyal desteğin işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikolojik olumsuz etkilerini azaltmadaki rolünün incelenmesinin amaçlandığı belirtilmektedir (s. 81-82). Bu çerçevede de araştırmanın beş temel beklentisinin (hipotezinin) olduğu belirtilmektedir. Bunlar özetle, işsizlerin çalışanlara göre daha kötü psikolojik ve fiziksel sağlığa sahip olduğu, işsizliğin erkeklerde ve yaşça büyük kişilerde daha olumsuz etkilerinin olduğu, iş güvencesiz olanların işi güvencede olanlara göre daha düşük düzeyde iş doyumunun olduğu, işsizlerin ve yüksek düzeyde iş güvencesizliği algılayanların temel araştırma değişkenleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmamalarının beklendiği ve algılanan istihdam ve sosyal destek değişkenlerinin, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin psikolojik sağlıkla ilişkisinde düzenleyici bir rol oynamasının beklendiği ifade edilmektedir (s. 82-83).

Dördüncü bölüm, araştırmanın yöntemine ayrılmıştır. Belirlenen örneklem doğrultusunda Türkiye'nin farklı illerinde ikamet eden toplam 930 kişiye (katılımcıların 679'u çalışan 251'i işsizdir ya da geçici işlerde çalışmaktadır) anket uygulanmıştır. Ancak her ne kadar Türkiye'nin farklı illerinde ikamet eden katılımcılara ulaşıldığı belirtilse de çalışan örnekleminin büyük bir çoğunluğu (348 kişi, %51,9) Bursa'da, işsiz örneklemindekilerin çoğunluğu ise Ankara'da (187 kişi, %75,7) yaşamaktadır. Bundan dolayı örneklemin genelini Bursa'da ve Ankara'da ikamet eden çalışanların ve işsizlerin oluşturduğu söylenebilir (s.

87-88). Zaten yazarlar da kullanılan örneklemin bütün Türkiye'yi temsil etme iddiasında olmadığını, gelecek araştırmalarda çalışanların seçiminde nesnel iş güvencesizliğinin daha yüksek olduğu, mevsimlik işçiler, sigortasız çalışanlar vb. işlerde çalışanların da dâhil edilmesi gerektiğini belirtmektedirler (s. 173).

Bunun yanında, çalışan katılımcıların büyük bir oranı (%56) otomotiv sektöründe çalışmaktadır. Yine araştırmaya katılanların yaş aralığının 15-56 arasında değişmesi ve tüm örneklemin yaş ortalamasının 30,91 olması, Türkiye'nin ortalanca yaşını yansıtmaması açısından da dikkate değerdir (s. 87-91).

Araştırmada ilk olarak işsizler ve çalışanlardan oluşan iki temel örneklem grubu, araştırmada yer alan ana değişkenler üzerinden karşılaştırılmaktadır. Daha sonra iş güvencesizliğinin çeşitli sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisi araştırılmış ve iş güvencesi yüksek olanlar, iş güvencesi düşük olanlar ve işsizlerin araştırma değişkenleri açısından karşılaştırmalı analizi yapılmaktadır.

Beşinci bölümde, araştırmanın sonuçları değerlendirilmektedir. Yapılan analize göre, işsizlerin çalışanlara göre yaşamlarından daha memnuniyetsiz oldukları, öznel iyi durumlarının, fiziksel sağlık durumlarının ve eş ve aile ilişkilerinin görece olarak daha kötü olduğu ortaya konmaktadır. Ayrıca işsizlerin çalışanlara oranla sosyal desteği daha az algıladıkları, işsizlerin kendilerine ilişkin istihdam algılarının çalışanlardan istatistiksel olarak marjinal düzeyde kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Sosyo-demografik değişkenlerin işsizlik üzerindeki analizinde ise işsizliğin erkekleri, başta psikolojik sağlık, fiziksel sağlık ve sosyal destek algısı olmak üzere çoğu temel değişkende kadınlardan daha olumsuz etkilediği, erkeklerin aile ve eş ilişkilerine kadınlara kıyasla daha fazla zarar verdiği, işsizliğin özellikle erkeklerin sosyal destek algısını kadınlara göre daha olumsuz etkilediği, işsizliğin yaşça daha büyük kişilerin psikolojik, fiziksel sağlığını ve aile ilişkilerini yaşça küçük olanlara göre daha olumsuz etkilediği tespiti yapılmaktadır.

Sosyo-demografik değişkenlerin iş güvencesizliği üzerindeki etkileri konusunda ise şu sonuçlara ulaşılmaktadır: Kadın çalışanlar erkek çalışanlara göre daha fazla iş güvencesizliği algılamaktadırlar, düşük gelirliiler arasında iş güvencesizliği algısı yaygındır, evli çalışanlar evli olmayanlara göre mevcut işlerini daha güvencesiz algılamaktadırlar. İşsizlik ve iş güvencesizliği düzeylerinin karşılaştı-

tırılmasında ise işsizlerin, iş güvencesiz ve iş güvenceli gruba göre daha düşük yaşam doyumuna ve iyi olma düzeyine sahip oldukları, işsizlerin fiziksel sağlığının hem iş güvencesiz hem de iş güvenceli gruba göre daha kötü olduğu, işsizlerin mutluluk düzeyinin iş güvencesiz ve iş güvenceli gruba göre daha düşük olduğu, ilişkide çatışma ve aile çevresi kaos düzeylerinin yüksek olduğu, işini güvenceli algılayan çalışanların işini güvencesiz algılayan çalışanlara göre iş doyumlarının yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılmaktadır.

Sıralanan sonuçlara göre bulgular araştırmanın beklentileri doğrultusundadır. Ayrıca, araştırmanın literatür bölümünde örnekleri verildiği gibi Batı ülkelerindeki duruma benzer şekilde, işsizliğin ve iş güvencesizliğinin sağlıktan aile yaşantısına kadar çok farklı alanda olumsuz psikolojik etkilerinin olduğu görülmektedir. Her ne kadar araştırmanın beklentileri ve bulguları malumun ilamı gibi görünse de yapılan araştırmanın niteliği istatistikî bir incelemeyi de zorunlu kılmaktadır. Öte yandan, araştırmada kullanılan İş Güvencesi Ölçeği, Algılanan İstihdam Ölçeği ve Aile Çevresi Kaos Ölçeği olmak üzere çok sayıda ölçeğin Türkçeye uyarlamasının yapılmış olması gelecekteki araştırmalar için yol gösterici olacaktır.

Çalışmanın altıncı bölümünde ise sonuç ve öneriler yer almaktadır. Bu bölümde, işsizliğin olumsuz etkisini azaltmaya yönelik önleyici ve destekleyici hizmetlerin geliştirilmesi ve etkili müdahale programlarının oluşturulmasına yönelik bazı değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu konuda bazı ülkelerdeki uygulamalar örnek verilerek Türkiye için öneriler getirilmektedir.

Hiç kuşkusuz işsizlik günümüzde hem az gelişmiş hem de gelişmiş ülkelerin en önemli ortak sorunlarından birisidir. İşsizliği azaltmak ve istihdamı artırmak amacıyla çok sayıda çalışma yapılmakta ve birçok önlem alınmaktadır. İşsizlik oranını azaltmanın oldukça güçleştiği kriz dönemlerinde ise işsizliğin yol açacağı yaraların tedavisi büyük önem taşımaktadır. Zira işsizlik hem psikolojik hem de fiziksel sağlığı olumsuz etkilediği gibi sosyal yapıda da bazı sorunlara yol açmaktadır. Bu yüzden toplum, işsizliği çözülmesi gereken en öncelikli sorun olarak görmektedir.

Diğer taraftan, bireyin her an işsiz kalabileceği korkusundan kaynaklanan işsizlik kaygısı da iş güvencesizliğinin önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmak-

tadır. Özellikle son yıllarda, iş piyasalarının dönüşümü, uzun süren ekonomik durgunluk sonucu toplu işten çıkarmaların sık sık yaşanması, genç işsizliğin yüksek oluşu da bir işte çalışmakta olanlar arasında işsiz kalma korkusunu tetiklemektedir. Türkiye’de de iş güvencesizliği ile ilgili yapılmış olan geçmiş araştırmaların iş güvencesizliğinin psikolojik ve fiziksel sağlık ile aile hayatı üzerindeki etkilerini büyük ölçüde göz ardı ettikleri görülmektedir. Yazarların bu çalışmada özellikle iş güvencesizliğinin etkilerinin bu yönüne temas etmesi de ilgili literatüre bir katkı olarak görülebilir.

Bununla birlikte, uygulanan anketlerle çalışmanın önceden belirlenen amaçlarının ve hipotezlerinin test edilerek işsizliğin ve iş güvencesizliğinin birey ve aile üzerindeki etkileri sistematik bir şekilde ortaya konulmaya çalışılması bu tür alan araştırmalarına örneklik niteliği taşımaktadır. Yazarların psikolog olmalarına rağmen iktisadi bir mesele olan işsizlik, iş güvencesizliği ve ilgili literatürdeki kavramlara ve gelişmelere ilgileri ve hâkimiyetlerinin belli bir seviyede olduğu görülmektedir. Ayrıca dil ve üslup açısından da yalın ve anlaşılır bir eser ortaya konduğu söylenebilir. Kitap başta bu alanda çalışan psikologlar olmak üzere diğer alanlardan akademisyenlere ve politikacılara da faydalı olacaktır.